

Kis Norbert

Bevezető tanulmány – Scientia intuitiva

„A tudomány mialatt a valósággal foglalkozik,
az hirtelen és észrevétlenül kezéből kiugrik
és az ember magát azon veszi észre,
hogy már régen nem a valóságról,
hanem valami ostoba elméletéről van szó.”
(Hamvas Béla: Karnevál)

Kötetünk címe arra kötelez, hogy a bevezető tanulmány közös kérdéseket és hipotéziseket fogalmazzon meg a soron következő tanulmányok számára. A tanulmányok az államfejlődés törvényszerűségeit keresik történelmi korszakokat és kulturális tereket összekapcsolva. Hipotéziseinket az államfejlődés evolucionista értelmezéséből merítjük. Az evolúció paradigmája alkalmas arra, hogy a kötet tanulmányai számára közös értelmezési pontokat adjon, olyan téziseket, amelyek az államfejlődés kritikus pontjain kutatási kérdésként jelennek meg. Ezeket a tanulmányok szerzői nem feltétlenül igazolják vagy cáfolják, viszont olyan államtudományi, jog- és politikatörténeti áttekintést adnak, amely alapján az olvasó bizonyosan továbbgondolhatja az államfejlődés vélt törvényszerűségeit. Az állambölcseletben az elmúlt évtizedekben az *állam kialakulásának és fejlődésének evolucionista elméletei* referenciaponttá váltak.¹ Az állambölcselet alapfeladata az államfejlődés általános törvényszerűségeinek feltárása és rendszerezése.² Az evolucionista paradigma az *evolúció fejlődés-konceptióját ülteti az államfejlődés értelmezésébe*. Részben ennek bemutatása és értékelése, részben pedig a korábbi evolucionista államelméletek továbbgondolása jelenik meg e kötet tanulmányaiban.

Spinoza *Etika* című művében az ismeretek alapformájának az intuitív ismeretet nevezi, ez a dolgoknak *sub specie aeternitatis* (örökkévaló viszonylatokban) való szemlélése. A *scientia intuitiva* tehát a jelenségek törvényeit és örökkévaló viszonylatait keresi. A kötet hipotézise,

¹ SZILÁGYI 1998: 70. Szilágyi hivatkozik SERVICE 1975-re.

² SZILÁGYI 1998: 70; továbbá az államelmélet feladatáról mélyreható elemzés: Cs. Kiss 2022.

hogy az államfejlődés hajtóerejét a politikai érdekek és cselekvések jelentik. Ez a „réalpolitika” vagy a „politikai realizmus”, amely az államok története, egzisztenciális változásai mögött valós politikai érdeket keres. A *realista megközelítés* tárgyilagos, leíró szemléletű, kevésbé az állambölcsületre jellemző normatív, gyakran ideologizáló vagy utópisztikus felfogást követi, amennyiben nem az állam vagy a nemzet értékeiről vagy az „ideális államról” szól, mint oly gyakran teszi ezt a klasszikus államelmélet, például Platón *Politeiája*, Morus Tamás, Francis Bacon, Campanella művei vagy az *Antimachiavelli* (Nagy Frigyes) gondolatvilága.

Kiindulópontunk szerint ahhoz, hogy tudjuk, mi az állam, először meg kell tudnunk, mi a politika. Az államtörténet állandó kutatási kérdése: Milyen politikai érdekek azonosíthatók az államo(ka)t érintő konkrét egzisztenciális változások mögött? Az államérendek(mögött) volt(ak)-e politikai érdekcsoport(ok), amely(ek) dominált(ak)? Ha igen, milyen jellegű politikai érdek érvényesült az érdekcsoport tevékenységében? Miért és hogyan vált közhatalmi és államformáló erővé az adott politikai érdek és érdekcsoport?

A törvényszerűséget feltételező hipotézisünk szerint *minden esetben azonosítható(k) az államfejlődés egzisztenciális változásai mögött olyan politikai érdekcsoport(ok), amely(ek) eredményes érdekérvényesítése közvetve vagy közvetetten közhatalmi és államformáló erővé vált.* Ez a gondolat nem ellentétes az államfejlődés politikai hajtóerejét az úgynevezett államérendekben kereső tétellel. Az államérend absztrakció, bizonyos értelemben fikció, amely mögött a fizikai valóságban tevékenykedő emberek csoportja és az ő kollektív érdekeik állnak. A közhatalmi realitást meghatározó politikai akaratok világa még színesebb érdekcsoportok jelenlétére utalhat. A *politikai érdekek versengő pluralitását tekintjük realista megközelítésnek*, és inkább idealista az a felfogás, amely az államérendeket, azaz a nemzeti érdeket képviselő szuverén és *legitim kormányzati befolyást* keresi minden olyan változás mögött, amely az államrendszert érinti. Az államfejlődés politikai hajtóerejét az államérendek versengésében és érvényesítésében látó elméletet napjainkban leginkább John J. Mearsheimer „offenzív realizmusnak” nevezett gondolatához kötjük.³ A „realizmus” központi fogalma az „állam szuverén önérdeke”, amely a világ kaotikus érendrendszerében Mearsheimer szerint a legbiztosabb iránytű. A realizmus másik tétele a nagyhatalmak érdekérvényesítéséhez köti az államok fejlődését,

³ MEARSHEIMER 2022.

ezen belül is kiemelten az USA-hoz. Az USA külpolitikájával szemben Mearsheimer kritikus, nem vitatva, hogy a 20. században és napjainkban is az USA hegemon törekvései uralták és határozzák meg a világpolitikát. A nagyhatalmak konfliktusa indít háborúkat, amelyek átrajzolják az államrendszert (világháborúk). A nagyhatalmak gazdasági érdekből gyarmatosítottak, szüntettek meg vagy hoztak létre új államokat. A Pax Americana és az USA demokráciaexportnak nevezett diplomáciája, amely esetenként erőszakos formát is öltött, szintén ebbe a körbe tartozik.

Az államevolúció általunk követett paradigmája azonban a nagyhatalmi érdek, az államérdekek, gazdasági vagy ideológiai érdekek helyett *a politikai érdekcsoportok szintjére, az eszmei szintről a fizikai valóság, azaz az ember(ek) szintjére helyezi a vizsgálódás tárgyát.* Ez a koncepció „realistább”, mint a politikai realizmus vagy a reálpolitika koncepciója, amennyiben feltételezi, hogy *minden társadalmi jelenséghez kötődő érdek vagy eszmeiség mögött a fizikai valóságban tevékenykedő emberek csoportja és az ő kollektív érdekeik állnak.* Az érdekek gazdasági, ideológiai vagy értéktartalma is valóság, de egy azonosítható politikai csoport az elsődleges érdekeltje és érvényesítője.

Értékalapú megközelítésben persze *az államfejlődés kívánatos politikai képlete az államérek, azaz a szuverén nemzeti érdekek érvényesülése,* lehetőleg a kölcsönös előnyök alapján, békés úton. Hipotézisünket tehát akként finomíthatjuk, hogy *az államevolúció hatóereje nem kizárólagosan az államérdekek szintjén, hanem a közhatalmi igényvel működő politikai érdekcsoportok szintjén jelenik meg.* Az állambölcseletnek törekednie kell arra, hogy az államfejlődés különböző formái mögött politikai csoport-érdekeket keressen, amelyeket magasabb absztrakciós szinten nemzeti, gazdasági vagy ideológiai természetű érdekeknek tekintünk. E kötet első tanulmánya a fenti törvényszerűségeket a Római Birodalom jurisztokratikus reformjaiban keresi. A középkort a magyar államfejlődést formáló adományrendszer példáján követjük nyomon. Az újkort a monarchiak szövetségi rendszerében és konfliktusmintázataiban mutatjuk be. A 20. századi érdekszférákat Magyarország szuverenitásának szempontjából vizsgáljuk. A 21. század első negyede még megírásra vár. A zárótanulmány ehhez és a kötetből hiányzó megannyi történelmi korszak, államformáció és érderendszer számára kínál értelmezési keretet, azaz lehetséges paradigmát: *az államevolúció törvényét.* Bevezetésünk zárógondolatoként idézzük Ady Endre vízióját, amely sztoikus mosollyal fogadja tudós gondolatainkat: „Kezében óriás rostával / Áll az Idő és rostál egyre, / Világokat szed és rostál ki [...]. S aki kihull, megérdemelte, / Az ocsub

az Idő nem szánja, / Aszott nemzetek, hült világok, / Tört életek miazmás vágya [...].” (*Az Idő rostájában*)

Felhasznált irodalom

- Cs. Kiss Lajos (2022): Az államtudomány komplexitása és reflexivitása. In KOLTAY András – GELLÉR Balázs (szerk.): *Jó kormányzás és büntetőjog. Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára*. Budapest: Ludovika, 67–83.
- MEARSHEIMER, John J. (2022): *A nagy téveszme. Liberális álmok és nemzetközi realitások*. Ford. SZALAY Péter. Budapest: Századvég.
- SERVICE, Elman R. (1975): *Origins of the State and Civilization. The Process of Cultural Evolution*. New York: W. W. Norton.
- SZILÁGYI Péter (1998): *Jogi alaptan*. Budapest: Osiris.